

[Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας]

Δημιουργία της ελληνιστικής κοινής

Νίκος Παντελίδης

Χαραλαμπάκης, Χ. 1999.

Συντακτικές καινοτομίες της κοινής.

Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Μ.Ζ. Κοπιδάκης, 100-101. Αθήνα: ΕΛΙΑ.

© ΕΛΙΑ

Τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του πτωτικού συστήματος της Νεοελληνικής έχουν τη ρίζα τους στην Κοινή. Κατά τη μετακλασική εποχή παρατηρείται αισθητή υποχώρηση της δοτικής, η οποία παραμερίζεται σε μη λογοτεχνικούς παπύρους τον 1ο π.Χ. αι., πρώτα από την αιτιατική (*ἀποστελῶ σε*) και αργότερα από τη γενική (*δώσω σου*). Σήμερα διατηρούνται μερικά μόνο κατάλοιπα της δοτικής, όπως *εντάξει, τοις μετρητοίς, δόξα σοι ο Θεός*.

Το ρήμα γνώρισε μεγάλες μεταβολές, τόσο από μορφολογική όσο και από συντακτική άποψη. Η μέση φωνή υποχώρησε, αφού δεν μπορούσαν πια να γίνουν αντιληπτές οι λεπτές σημασιολογικές της διαφορές από την ενεργητική. Οι λειτουργίες του μέλλοντα περιορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από περιφραστικές εκφράσεις: *ἵνα* + υποτακτική, *ἔχω* + απαρέμφατο αορίστου, *θέλω, ὀφείλω, μέλλω* + απαρέμφατο, *ἔσομαι* + μετοχή ενεστώτα, κ.ά. Ο παρακείμενος περιορίστηκε από τον αόριστο, επήλθε όμως μεγάλη σύγχυση ως προς τη χρήση των δύο χρόνων. Ριζικές αλλαγές παρατηρούνται και στη χρήση των εγκλίσεων. Η υποτακτική άρχισε να υποχωρεί με ραγδαίο ρυθμό. Με την επικράτηση του ιωτακισμού συνέπεσαν οι καταλήξεις *-εις* και *ῆς, -ει* και *ῆ*. Με την κατάργηση της προσωδίας ταυτίστηκαν τα γραμματικά μορφήματα: *-ομεν / -ωμεν, -ομαι / ωμαι, ὁμεθα / ὠμεθα, -ονται / -ωνται*. Η μορφολογική ταύτιση οριστικής - υποτακτικής δεν επηρέασε τις δευτερεύουσες προτάσεις, επειδή οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγονταν (*ἵνα, ἄν, ὅταν*, κ.λπ.) ανέλαβαν τη λειτουργία που είχε πρωτύτερα η ἐγκλίση. Η ευκτική δεν είχε καλύτερη τύχη. Δεν ήταν πια εύκολο να διακρίνει κανείς λεπτές σημασιολογικές διαφοροποιήσεις, όπως: *εἰ θέλοις* (υπόθεση) και *ἐάν θέλῃς* (προσδοκία). Παρατηρείται μείωση τύπων (*λύσοιμι, λύσαιμι, λελυκώς ἔσοίμην, λελυσοίμην*, κ.ά.) και απώλεια αρχικών της σημασιών προς όφελος άλλων εγκλίσεων. Τα χάσμα που χώριζε τον γραπτό από τον προφορικό λόγο φαίνεται καθαρά στη χρήση και τη συχνότητα εμφάνισης της ευκτικής κατά τη μετακλασική εποχή. Οι αττικιστές τη χρησιμοποιούσαν μέχρι καταχρήσεως, ενώ η ζωντανή γλώσσα του λαού την αγνοούσε συστηματικά.

Η εξέλιξη του απαρεμφάτου παρουσιάζει δύο όψεις. Από τη μια μεριά στις δευτερεύουσες προτάσεις η χρήση του περιορίστηκε και από την άλλη εμφανίζεται συχνά ως ονομαστικό (ἐναρθρο) απαρέμφατο. Η αντίφαση αυτή ερμηνεύεται από το γεγονός ότι το πρώτο φαινόμενο παρουσιάζεται στη μεταγενέστερη δημόσια γλώσσα, ενώ το δεύτερο αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του λογοτεχνικού κυρίως ύφους. Στην Κοινή παρουσιάζεται η τάση ανάλυσης της απαρεμφατικής σύνταξης σε δευτερεύουσα πρόταση, επειδή η ανάλυση αυτή είναι απλούστερη και σαφέστερη από τη σύνταξη του απαρεμφάτου με αιτιατική. Στη Νεοελληνική έχουν διατηρηθεί μερικά απαρέμφατα, κλίνονται όμως κανονικά ως ουσιαστικά: *το φα(γ)ί, το φιλί < φαγείν, φιλείν*. Η μετοχή διατήρησε όλες τις παλιές της χρήσεις με τις ακόλουθες καινοτομίες: σε δημόσια κείμενα προτιμάται η ονομαστική αρσενικού χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γένος του υποκειμένου της πρότασης: *«ἀπεστάλκαμέν σοι γυναῖκα φέρων σοι τήν επιστολήν»* (πάπυρος του 3ου μ.Χ. αι.). Χρησιμοποιείται επίσης η ονομαστική απόλυτος ως αυθόρμητο λαϊκό στοιχείο. Αίσωπος, 40 C 14: *«Ὁ δὲ τράγος τήν παραίνεσιν τῆς ἀλώπεκος ἀκούσας ... ἢ ἀλώπηξ ... ἀνέβη»*. Γενικά στη σύνθεση του λόγου η παράταξη κερδίζει έδαφος σε βάρος της υπόταξης.

Η σύγχυση και ο συνακόλουθος περιορισμός των ρηματικών τύπων οδήγησε τελικά τη γλώσσα σε μια απλούστερη μορφή, κατανοητή από τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα και τους ξένους.